

W

Herman Wijffels heeft na topfuncties bij Rabobank, SER en Wereldbank geen operationele verantwoordelijkheden meer. Hij bekleedt nu de leerstoel Duurzaamheid en Maatschappelijke Verandering in Utrecht. Om de wereld te redden moet het economische roer drastisch om.

'Winst tot doel verheffen, is de wereld op zijn kop.'

tekst ROB STALUNGA beeld MAURITS GIESEN

We kunnen nu al leven in harmonie met de aarde. Eigenlijk moeten we niets anders doen dan de lange termijn in ere herstellen.

Het CV van prof. dr. Herman Wijffels (69) is jaloersmakend voor wie van jobhoppen op hoog niveau houdt. Boerenzoon Wijffels begon als ambtenaar op Landbouw, werd algemeen secretaris bij het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond en leidde vervolgens tot 1999 Rabobank. Daarna werd hij voorzitter van de SER en bewindvoerder bij de Wereldbank en legde als informateur de basis voor het laatste kabinet-Balkenende. Sinds 2009 is hij hoogleraar Duurzaamheid en Maatschappelijke Verandering in Utrecht. Volgens Wijffels kan alleen een verduurzaamde economie ons redden. Het huidige economische systeem moet flink op de schop en snel een beetje. En passant buigt hij zich over de toekomst van Europa en de banken.

Sinds het uitbreken van de kredietcrisis is het aanzien van de bankier niet meer wat het ooit geweest is. Dat moet u als gewezen bankier pijn doen.?

'Ik voel me niet aangesproken. Ik ben min. twaalf jaar weg uit de sector. In de tijd dat ik actief was, heb ik niet meegedaan aan zaken die mede hebben geleid tot de huidige financiële crisis. Wat mij wel enigszins steekt, is dat in het publieke discours het onderscheidend vermogen wat is weggefallen. Er zijn namelijk nog altijd banken actief die het bankwerk door alle toestanden heen zijn blijven uitoefenen zoals het hoort. Nu worden in een grote zwaai alle bankiers onder dezelfde noemer geplaatst en dat vind ik onterecht.'

Hebben de stoute jongens in de bankklas hun lessen inmiddels geleerd?

'Er zijn wel lessen geleerd, maar of dat voldoende is, staat nog te bezien. De handel in afgeleide producten is geenszins afgenomen. Ook aan de inrichting van de sector is niets gedaan. De bonussen zijn iets verlaagd, de liquiditeits- en solvabiliteits-eisen iets verhoogd. Dat verandert aan de structuur van de sector niets. Daarom heb ik met een aantal mensen het Sustainable Finance Lab opgericht om naar antwoorden te zoeken. We zitten tot onze nek in de schulden. Hoe moeten we met het huidige systeem verder?'

Minder schulden maken?

'Zeker, maar schuld is ook de aanjager van economische groei.'

Banken hadden iets meer het algemene belang voor ogen kunnen houden. 'Een belangrijke vraag is; hoe hebben de banken hun geldscheppende functie gebruikt?

Is die aangewend voor nuttige maatschappelijke investeringen? Of is die vooral gebruikt voor speculatieve activiteiten? Beschikken over een geldscheppende functie is niet niets. Dat betekent dat je uit het niets geld kunt creëren. En dat is een maatschappelijk voorrecht. Dat moet dus worden ingezet voor de dingen die we maatschappelijk nodig hebben en niet voor zaken die onze economie destabiliseren.'

Ook een bank is uitgevonden om winst te maken.

'De maatschappelijke legitimatie van ondernemingsgewijze productie is niet het maken van winst. Volgens de 18de eeuwse Schotse filosoof en econoom Adam Smith zou ons kapitalistische stelsel een intelligente combinatie moeten zijn van het inzetten van individueel belang om het maatschappelijke belang te dienen. Winst tot doel verheffen, zoals het aandeelhouderskapitalisme doet, is de wereld op zijn kop. Daardoor zijn we dus in het ongerede geraakt. Voor banken geldt dat verhaal nog eens extra, omdat zij de bijzondere eigenschap hebben geld te kunnen en te mogen scheppen. Banken staan dus helemaal opgesteld in dienst van het maatschappelijke belang.'

De banken als hoeders van de economische ethiek?

'Voila. Door alle liberalisering en innovaties is het vreselijk misgegaan'

Dan moet de opleiding tot bankier veel breder worden getrokken dan nu het geval is.

'Dat is een van de aspecten die we aan de orde willen stellen. Hoe zit het met de professionele ethiek van het vak en de incentives die daarbij horen? Als je bonussen uitkeert naar rato van de geboekte winst of op basis van het volume van verstrekte kredieten, bind je de kat op het spek'. Nu blijken de winsten geprivatiseerd en de verliezen gesocialiseerd te zijn. Tegen deze achtergrond is er daarom de discussie in hoeverre het handelsbankieren moet worden afgezonderd van het "gewone" bankieren zodat verliezen privaat blijven.'

Wordt u nog wel eens ingeschakeld door de huidige top van Rabobank?

'Dat gebeurt een enkele keer.' 'Wil je even langskomen om te klankboarden?' vragen ze me dan. Maar ik heb me sinds mijn vertrek in 1999 niet meer bemoeid met het beleid van Rabobank. Ik volg het slechts vanaf de zijlijn.

Zoals u ongetwijfeld ook vanaf die zijlijn de capriolen van de euro volgt. Hoe moet het verder met Euroland?

'Het Europese project is een uiting van het feit dat het lot van mensen steeds nauwer verknoot raakt. Daar trekken wij op het Europese continent de conclusie uit dat we meer moeten samenwerken. In de ontwikkeling van het Europese project zijn er steeds weer momenten dat de boel stagneert. Dan worden er maatregelen genomen. Elke keer weer is de conclusie dat we nog meer en nog beter moeten samenwerken. Omdat de nationale centrale banken niet opgewassen bleken tegen speculanten op de internationale kapitaalmarkt, is eerst het EMS en daarna de euro ontstaan. Nu blijkt dat de samenwerking niet stevig genoeg in elkaar zit om de euro in alle situaties overeind te houden. En dus is de vraag: hoeveel meer samenwerking moet er komen? De ECB doet al het nodige bij afwezigheid van de politiek. Het gemeenschappelijke fonds dat er moet komen, is natuurlijk een manier om hutje bij mutje te leggen, zodat er een afweermechanisme is om de speculanten van het lijf te houden. Op de komst van eurobonds kun je wachten. Dat lijkt me de logische volgende stap, inclusief de mogelijkheden om landen te dwingen zich aan de begrotingsafspraken te houden. Dat scenario is de weg vooruit. De weg terug is desastreuus. Als de eurozone uit elkaar valt, gaat onze munt enorm revalueren en dat schiet gaten in onze export. Niet doen.'

Sinds 2009 bent u in Utrecht hoogleraar Duurzaamheid en Maatschappelijke Verandering. Wat is de belangrijkste boodschap aan uw studenten?

'Dat het huidige economische model, het model van de industriële tijd, aan het einde van zijn levenscyclus is gekomen. Dat is grotendeels het gevolg van zijn eigen succes. Denk aan de enorme groei van de wereldbevolking. De welvaartsgroei. De emancipatie. Het zijn allemaal successen die de manier waarop we leven en consumeren onhoudbaar maken. Het is nu aan hen om in het leven dat voor hen ligt de volgende fase van de maatschappelijke ontwikkeling vorm te geven en wel op een zodanige manier dat alle vormen van onduurzaamheid uit ons maatschappelijk functioneren verdwijnen en dat we leren leven en werken in harmonie met de natuurlijke hulpbronnen waarvan we afhankelijk zijn. Belangrijk daarbij is dat we beter leren samenwerken. Duurzame ketens kunnen alleen bestaan bij de gratie van samenwerking tussen de verschillende schakels in een productieketen. Duurzaamheid is de aspiratie om te komen tot een hogere kwaliteit van relaties tussen mensen onderling en tussen mens en aarde.'

En de relaties worden intenser, omdat er continu overleg is om de productie zo duurzaam mogelijk te krijgen.

'Jazeker. Om een voorbeeld te noemen uit de hoek van *cradle to cradle*. Wil je de grondstoffen zodanig in producten verwerken dat deze producten weer hergebruikt kunnen worden voor de volgende productiecycclus, dan verandert dat de relatie tussen producent en eindgebruiker. Want wil je als producent blijvend gebruikmaken van de grondstof, dan kun je maar beter eigenaar blijven van dat product. Er zijn inmiddels voorbeelden uit enkele industrieën waarbij eindproducten niet meer verkocht worden, maar in huurvorm beschikbaar worden gesteld. Onze hele economie moet worden omgebouwd van lineair georganiseerd naar circulair georganiseerd. We zijn net begonnen aan een zeer ingrijpend reorganisatieproces. Dat gaat decennia in beslag nemen. De banken, die dat moeten financieren, krijgen te maken met heel andere terugverdienprofielen. Dat vraagt om nieuwe financieringsconstructies. Neem de bouw van een energieneutraal huis. De bouwkosten daarvan zijn een slag duurder dan die van een normaal huis, maar de gebruikskosten zijn wel veel lager. De bank moet dus kijken naar *total costs of ownership*. Dat is nu nog nauwelijks aan de orde. In de huursector worstelen ze er ook mee. Investeert een woningcorporatie in een woning om die energiezuiniger te maken, dan zijn de winsten voor de bewoner. De corporatie wil graag de huur verhogen om haar investering terug te verdienen, maar de heersende huurregels verhinderen dat. Een ander probleem is het mededingsrecht. Als je zo intensief samenwerkt in een keten, moet je ook de kosten verdelen. En dat mag niet.'

Hebben overheid, bedrijfsleven en burger duurzaamheid inmiddels voldoende omarmd om de grote verandering in te zetten?

'Voldoende niet. Ik zie wel vooruitgang, vooral op het grondvlak van de samenleving. In de supermarkt is er een toenemende vraag naar biologische producten. Grote bedrijven spelen daarop in. Unilever heeft aangekondigd; zijn ecologische voetafdruk te willen halveren. Alleen al het formuleren van zo'n doelstelling is een hele stap vooruit. De chemische Industrie maakt bewegingen naar de biochemie. De landbouw ontwikkelt formules om ons eten te de-anonimiseren. In de industriële tijd zijn de meeste voedingsmiddelen anoniem geworden. Er ontstaan nu weerketens waarbij voedingsmiddelen hun identiteit terug krijgen. Op tal van terreinen is er beweging. Het is nog wel slechts een onderstroom in onze samenleving. Aan de top doet men er nog altijd bar weinig aan.'

Is de door de regering gepropageerde Green Deal dan geen goede deal?

'Het is vooral een heel goedkope deal. Er gaat nul overheidsgeld in. Het is natuurlijk goed dat deze regering eindelijk iets wil doen aan duurzaamheid. Dat is vooruitgang. In de troonrede kwam het woord niet voor. In het regeerakkoord is er op het laatste moment nog iets overgeschreven. Ik weet dat ze er tijdens de onderhandelingen amper over hebben gesproken. Inhoudelijk is de Green Deal evenwel niets anders dan een heleboel bestaande initiatieven gebundeld en van een strik voorzien. Het voegt niets toe aan wat er al gebeurt. Wijzigingen in wetgeving waardoor nieuwe schone technologie wordt gestimuleerd en oude vervuilende technologie wordt afgeremd, worden niet gemaakt.'

Wat zou Den Haag wel moeten doen?

'Idealiter zou een overheid die de toekomst wil maken en niet het verleden wil restaureren, beleid moeten ontwikkelen waardoor de implementatie van de nieuwe duurzame mogelijkheden wordt bevorderd en de afbouw van de oude structuren en technologieën evenzeer. Je zou bijvoorbeeld de regelgeving die nu zeer in het voordeel is van fossiele energie, kunnen veranderen. Dat is wat ze in Duitsland hebben gedaan. Je zou ook subsidies voor het gebruik van fossiele energie kunnen afbouwen. Volgens een officieel

overheidsrapport gaat er in Nederland nog altijd meer dan zes miljard euro subsidie naar fossiele energie. Een deel van dat geld zou je kunnen gebruiken voor experimentele nieuwe vormen van energie. Spelen met regels, spelen met prijsverhoudingen. Dat zijn twee belangrijke instrumenten. En het derde is investeren in onderzoek.'

Uit uw woorden spreekt ergernis over het gevoerde overheidsbeleid. Vindt u het niet lastig om aan die zijlijn te staan?

'In al mijn werk heb ik geprobeerd engagement te combineren met zakelijkheid. Ik heb de politiek nooit gezien als een biotoop waarin die twee zaken in een evenwicht verkeren waarbij ik me thuis zou voelen.'

Een klein gedachte-experiment: u bent geen politicus maar dokter en mevrouw Aarde komt langs als patient. Welke diagnose stelt u?

'De diagnose luidt dat de bewoners van de aarde deze op tal van manieren misbruiken en mishandelen. Dat is te meten. Het Stockholm Resilience Institute bijvoorbeeld heeft negen grenswaarden geïdentificeerd die wij als mens niet mogen passeren, de zogenoemde *boundaries for survival*. Bij drie van deze negen grenswaarden zijn we er al overheen. De eerste is de CO₂-uitstoot. Het is onafwendbaar dat de temperatuur op aarde zal stijgen. De tweede is het verlies aan biodiversiteit. En de derde is de stikstof uitstoot in de wateren en zeeën, waardoor cruciale ecosystemen kantelen. Een andere manier om de diagnose te stellen is de notie van *overshoot*. Vanaf de jaren tachtig zijn we meer grondstoffen gaan gebruiken dan er jaarlijks bijkwamen. Volgens het Wereld Natuur Fonds zitten we inmiddels vijftig procent boven wat onze aarde jaarlijks kan leveren. We teren in op de visvoorraden in de wereldzeeën. We teren in op de zoetwatervoorraden. De vruchtbaarheid van landbouwgrond wordt systematisch aangetast. De ontbossing gaat maar door. Om nog maar te zwijgen van de voortgaande winning van fossiele brandstoffen en andere grondstoffen.'

Het is wel lastig dat we nu net in een crisis zitten. Voor duurzaam beleid is er eerder minder dan meer geld beschikbaar.

'Op de crisis zijn twee reacties gekomen. Volgens de eerste is deze crisis het directe gevolg van de wijze waarop wij georganiseerd zijn en waarop wij met onze financiën en ecologische hulpbronnen omspringen. Voorstanders van deze opvatting willen vernieuwing. Die willen de crisis gebruiken om een start te maken met een andere manier van werken en leven. Anderen zien een systeem dat sputtert en denken de oplossing te vinden door het systeem extra strak te organiseren. Dat zijn de restaurateurs. De zittende besturende elite behoort veelal tot de tweede categorie. Mensen die minder belast zijn met het runnen van de bestaande orde en die de ruimte en de vrijheid hebben om te experimenteren met het nieuwe. Willen veelal een nieuwe orde.'

Van onze bestuurders moeten we het niet hebben.

'Ik ben bang van niet. Den Haag zit duidelijk in de categorie van de restaurateurs.'

Stelling: als maatschappelijk ondernemen de winstgroei verbetert, hebben we de politiek niet nodig. Het bedrijfsleven lost het alleen wel op.

'De belangrijkste verantwoordelijkheid voor het realiseren van een duurzame economie en samenleving ligt bij het bedrijfsleven. De verandering moet primair komen van ondernemers en ondernemende mensen, want zij brengen nieuwe ideeën in de realiteit. Maar iedereen draagt een verantwoordelijkheid: consumenten om hun voorkeur te uiten voor producten en diensten die op een duurzame manier worden voortgebracht en burgers om vertegenwoordigers te kiezen die hun prioriteiten tot uiting brengen.'

De meerderheid van de gekozen volksvertegenwoordigers blinkt niet uit in het uiten van liefde voor de duurzaamheidsgedachte. De burger heeft blijkbaar nog weinig op met duurzaamheid.

'Op dit moment is een kwart van de bevolking *into* duurzaamheid. Driekwart nog niet.'

Duurzaamheid schijnt een linkse hobby te zijn. Verklaart dat misschien de impopulariteit ervan?

'In het rechtse deel van het politieke spectrum bestaat inderdaad de neiging om duurzaamheid een linkse hobby te noemen. Ik vind dat een rare opvatting. Ik denk dat het te maken heeft met de bijzondere omstandigheid dat er hier een politieke partij is die zichzelf GroenLinks noemt. Hier door heeft duurzaamheid een linkse connotatie gekregen en verzet rechts zich daartegen. Over de grens denken ze daar heel anders over. Centrumrechtse regeringen in Duitsland en Engeland doen veel aan duurzaamheid. Ook ik zie mogelijkheden om de ecologische agenda te verbinden aan een werkgelegenheidsagenda. Als wij hier bijvoorbeeld gaan werken aan het energieneutraal maken van onze hele bebouwde omgeving, zit daar geweldig veel lokaal verankerde werkgelegenheid aan vast. Bovendien hoeven we dan straks, als onze eigen gasvoorraden opraken, geen vervangende import meer te regelen. Voor onze betalingsbalans is dat heel goed. Ik zie dus goede mogelijkheden om via investeringen in duurzaamheid de crisis te bestrijden.'

Wat zijn voorbeelden van buitenlandse initiatieven die wij integraal moeten overnemen?

'De Duitse duurzame energiepolitiek. Daar zijn ze jaren geleden begonnen met het *Einspeisegesetz*. De energie die je zelf opwekt, mag je leveren aan het net tegen een aantrekkelijke prijs. Dat heeft ertoe geleid dat inmiddels twintig procent van de Duitse elektriciteit duurzaam wordt opgewekt. In Engeland zijn ze met soortgelijke dingen bezig. Daar zouden we veel van kunnen leren, maar dat gebeurt dus niet. Nee, wij bouwen extra kolencentrales.'

Wat is het belangrijkste agendapunt voor de toekomst?

'Als mensheid hebben we de niet-geringe opdracht om een gezamenlijke strategie en cultuur te ontwikkelen die ons in staat stelt om straks negen miljard mensen op een behoorlijke manier te laten samenleven op deze planeet.'

Gelukkig is lijfsbehoud een sterke kracht om dingen aan te pakken.

'Ik ben per saldo hoopvol, omdat de benodigde inzichten, kennis en technologie allemaal al voorhanden zijn. We kunnen nu al, als we dat zouden willen, leven en werken in harmonie met de aarde. Eigenlijk moeten we niets anders doen dan de lange termijn weer in ere herstellen. Het meest essentiële dat ons in het leven te doen staat, is het leven op een goede manier doorgeven aan volgende generaties. Dat is de aard van het evolutionaire proces. In de laatste paar decennia is de korte termijn zo dominant gemaakt dat de lange termijn helemaal uit beeld is verdwenen. Samengevat in de notie: Ik wil het nul De Wall Street-definitie van wat een onderneming is, heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld. Volgens Wall Street is een onderneming niets anders dan een verhandelbare en contant gemaakte kasstroom. Het hele bonus- en optiegedoe is daarop gericht geweest. Het boekhoudkundige systeem IFRS is daarop toegesneden. Je moet elke dag kunnen bepalen wat iets waard is. Pensioenfondsen zijn daarom gedwongen te werken met dagkoersen. Waarom? Om handelaren de kans te bieden grote speculatieve winsten te boeken. Eerst worden er monetaire bellen opgeblazen. Dan, na enige tijd, flikkert de hele zaak in elkaar en blijken het spookwaarden te zijn geweest Het korte termijn denken is een parasitaire zwam op ons maatschappelijke bestel. Het heeft mede geleid tot de huidige verspillende en vervuilende economie.'

Wat hoopt u nog te bereiken?

'Ik heb geen enkele operationele verantwoordelijkheid meer. Ik verspreid ideeën. Het is aan anderen om daarbij concrete doelen te formuleren en die na te streven. Mijn doel is om zo veel mogelijk mensen helpen deze tijd te verstaan.

Bron : Safe 2011#6 Business-Beleggen- Beleven.